

Fekete Károly¹:

A reformáció gyakorlati teológiai aspektusai, különös tekintettel a II. Helvét Hitvallásra

A reformáció idején felismert bátor rendszeres teológiai és bibliai teológiai igazságokból látványos gyakorlati következmények születtek. Istentiszteleti életünket, lelkipásztori munkánkat és gyülekezeti gyakorlatunkat egészen napjainkig ezek hatják át.

Ezért a legmaradandóbb impulzusokat az alábbi tételek fejezik ki:

1. **A reformátorok istentisztelete a mise áldozati jellegének eltűlése helyett az igehirdetés elsőbbségét hangsúlyozza,² hogy helyre álljon a hallható és a látható ige egyensúlya.** Általános reformátori tanítássá lett, hogy az ige hirdetése jelenidejűséget teremt Isten és a gyülekezet között: Isten ígéjének hirdetése Isten ígéje (*Predicatio verbi Dei est verbum Dei*) – mondja a II. Helvét Hitvallás I. fejezete. Luther pedig vallja: az igehirdetőnek el kell tudnia mondania a maga prédikációjáról, hogy azt Isten maga mondta (*Haec dixit Dominus*).

Az ige hirdetésének kötelezettsége azzal kapott új jelentőséget Bullingernél, hogy megfogalmazta: „Isten ígéjének hirdetése: Isten ígéje (*Predicatio verbi Dei est verbum Dei*) Ezért amikor ma az egyházban: Istennek ezt az ígét törvényesen elhívott prédikátorok hirdetik, hisszük, hogy Isten tulajdon ígéje hirdettetik, és azt fogadják be a hívők. Nem kell hát Istennek más ígét költeni vagy a mennyből várni. Ma is csak magára az ígére kell figyelni, mely hirdettetik, nem

pedig a szolgára, aki azt hirdeti, aki legyen bár gonosz és bűnös, Isten ígéje mégis igaz és jó marad. Azt sem gondoljuk, hogy ezt a külső igehirdetést haszталannak kellene tekinteni azért, mert az igaz vallás tanítása a Szentlélek belső megvilágosításától függ...” (II. Helvét Hitvallás I. 4.).

Ettől a tételtől kezdve általános reformátori tanítássá lett, hogy az ige hirdetése jelenidejűséget teremt Isten és a gyülekezet között. Isten ma is szól és élő szavával ő maga tárja fel az üdvösség útját.

Azt is kifejezte Bullinger, hogy Isten hatalmának az igehirdető személyisége sem szabhat korlátot. Az igehirdetés érvényesülését erősíti a II. Helvét Hitvallás 2. fejezete is, amely a reformátori írásmagyarázat legfőbb elveit rögzítette. Ez a teológus minőség és a ránk bízott „szent tudomány” (*doctrina sacra*) alapja. A Szentírás magyarázata az egyház mindennapi szolgálatának kulcskérdése lett: „A Szentírásnak csak azt a magyarázatát ismerjük el igazhitűnek és helyesnek, amelyet magából a Szentírásból vesznek (tudniillik amely az eredeti nyelvek szellemében, a körülmények megfontolásával, valamint a hasonló vagy eltérő, több és világosabb helyek figyelembevételével készült), és amely megegyezik a hit és a szeretet szabályával, s főképpen Isten dicsőségét és az emberek üdvösségét szolgálja.” (II. Helvét Hitvallás II.1.)

A reformátori tanítás támadja a XVI. századi római katolikus szokást, amely az egyházi atyák kommentár-füzéreit, a hagyományokkal és a Bibliával megtámogatva gyakorolta a szentbeszédet. Nem forgott közkezen a Biblia, bárkinek nem lehetett komolyan megvizsgálnia, ezért nagyon fontos, hogy az 1567. február 24-26. között, Debrecenben megtartott zsinaton megfogalmazódott, hogy minden lelkipásztornak legyen Bibliája, hogy abból szóljon.

Máig meghatározó az az írásmagyarázati elv, amit a II. Helvét Hitvallás 2. fejezete tár elénk. Szentlélek nélkül nem lehet magyarázni a Szentírást. Az inspirált szöveghez inspirált ember kell. Nem lehet kihagyni a Szentírás belső bizonyágtételét (*Scriptura sacra sui ipsius interpres*), amely szerint egyik igei üzenet erősíti a másikat.

¹ Dr. Fekete Károly, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, egyetemi tanár.

² Joggal állapítja meg tehát Rudolf Stählin, hogy „egyetlen vonatkozásban találunk csak egyetértést a XVI. században: a római mise elvetésében és az istentisztelet igehirdetés-karakterének hangsúlyozásában. Egyébként az egymástól különböző rendtartások egész tömegével találkozunk, amelyek a struktúrában sokkal erősebben különböznek egymástól, mint a régi egyház rendtartásai.” *Leiturgia* I., 54.

Igehirdetésünket ma is segíti a történelmi-pragmatikai módszer öt feltétele, amely meghatározza teológiai munkálkodásunkat, illetve a teológiai tanulmányokat:

- a) A textus nyelvének szelleme szerint kell vizsgálni a Szentírás szövegét, azaz az eredeti nyelven.
- b) Kontextusban kell vizsgálni, szemlélni és magyarázni a textust (*Sitz im Leben*). A szövegkörnyezet figyelembe vétele megóvja a kiragadott textusmagyarázat csapdájától. Sok igehirdető nyomorúsága, hogy éppen a kontextussal nem számol, csak a szavakkal, amelyek kontextus nélkül teljesen más értelművé válhatnak.
- c) Az írásmagyarázatnak figyelemmel kell lennie a hit szabályára (*regula fidei*), az Apostoli Hitvallásra.
- d) Nem szabad figyelmen kívül hagyni a szeretet szabályát sem, azaz a kettős nagy parancsot üzenetét, amelyik figyelmeztet, hogy a szószékről szeretettel kell szólni.
- e) A magyarázat célja: az Isten dicsősége és az ember üdvössége.

A reformáció alapvető felfedezésének tehát nem is annyira a Szentírást kell tekintenünk, mint inkább az igehirdetést, hogy Isten maga szól meg a hirdetett igében. Ezért történik az a nagy váltás, amire a Róma 10,17 hívta fel a figyelmét a reformátoroknak: *a hit hallásból van*. A Szentírást nem csupán felolvassuk a gyülekezetben, hiszen olvasmány volt a középkorban is, hanem magyarázva hirdetjük a Szentlélek által, aki az emberi szót „*viva vox Dei*”-vé teszi. Másfelől azonban azt is hangsúlyoznunk kell, hogy az Igének és az emberi beszédnek ez az egyirányú azonosítása azt is jelenti, hogy Isten Igéje nincs a Szentírás betűibe bezárva! Legkevesbé áll ez az igehirdető rendelkezésére, mint valami természetes adottság. Sem a Szentírás, sem a prédikáció nem egyenlő Isten Igéjével.³ Csak Jézus Krisztus felől és egy irányban igaz, hogy, „aki titeket hallgat, engem hallgat”, fordítva már nem áll: aki engem hallgat, az Krisztust hallgatja.

A reformátori teológiában ezért kerül elválaszthatatlan egységbe az Ige és Szentlélek. Miközben az igehirdető szól, maga a Szentlélek

munkálkodik és lesz cselekvő módon jelen. Csak a Lélek erejével mondott igehirdetés lehet több, mint az írástudók beszéde.⁴ A hirdetett ige azonban mindenestől hozzá van kötve az írott Igéhez. Az igehirdetés ebben a vonatkozásban nem szabad beszéd, nem is csak az igehirdető bizonyágtétele, vagy kommentárja az írott Igéhez, hanem tartalmilag annak a kifejtése, megszólaltatása, ami egyszer, mint kijelentett Ige a próféták és apostolok szájából elhangzott, és amelynek megőrző dokumentuma maga az Írás. Egyszerű és gyarló hasonlattal élve: egy Bach mű kottája még nem maga a zenemű. Kell hozzá egy értő és ihletett interpretáló, aki a megfelelő hangszereken megszólaltatja azt. Ámde mi módon szólaltathatná meg a térben és időben távoli művet, ha annak lejegyzett kottája nem állna rendelkezésre. Nos, éppen ez a hordozó, közvetítő szöveg maga a Szentírás.

Rudolf Bohren szerint a Szentírás kettős funkciót tölt be az ige hirdetője számára. Egyfelől kritikai mértéke lesz magának a prédikációnak, hiszen a kánonban magában találhatja meg a mércét annak a Léleknek megvizsgálásához, aki által hitelesen szólhatja maga is Isten üzenetét. Másfelől azonban a Szentírás egykori üzenete Isten kegyelmének inspiráló eszközévé válhat, hogy abból a mának szóló ige hangozzék. Az írás így egyszerre inspiráló és kritikus funkciót tölt be.⁵ Inspirál abban, hogy nyitottak maradjunk a Lélek ajándékozó munkája számára és kritikusak önmagunkkal és az emberi megértéssel szemben. Az Írás ítéli meg egyedül, hogy amit én Isten szavaként vélek hallani, az valóban Isten szava-e.

Az igehirdető, amikor a Szentírásból felolvassa igehirdetésének alapigéjét, akkor nyilvánosan megvallja és bejelenti, hogy mondani-valójának egyedüli forrása az írott Ige. Ám mégsem formálisan emeli ki egy szövegrészt, hanem azt úgy fogja fel – egyszerű hasonlattal élve –, mint egy almából kivágott olyan szeletet, amelynek csúcsa a középpontig ér le. A textus nem felületi kivágás a Szentírás szövegéből, szövetéből, amelynek legfeljebb történeti és szövegkörnyezeti kontextu-

⁴ Békési Andor: A prédikáció, mint az una sancta ecclesia bizonyágtétele, in: „*Hírdesd az ígét*” Budapest 1980. 21.

⁵ Rudolf Bohren: *Predigtlehre*. München 1980. 112.

³ Boros Géza: *Elvi homiletika*, Budapest 1990. 30.

sára kell figyelünk, hanem a Szentírás Krisztus-középpontjáig leérő szelete. Ezáltal kerülhetjük csak el, hogy egy részgazságot emeljünk az üzenet rangjára. A református igehirdetésben a textus a megfeszített Krisztus. Ez természetesen nem egy beleerőltetett formális, vagy általános mondanivalót jelent: mindegy hogy pl. az Ótestamentum melyik részéből olvastuk is a textust, úgyis hamarosan a keresztfánál leszünk. Ez legfeljebb olcsó és meg nem engedett allegorizálás lenne és semmi köze a textusszerűséghez. Sokkal inkább arról van szó, hogy a Szentírás valamely speciális helyének megvan az érintkezési pontja a centrális üzenettel, vagy a szöveg hasonlatát használva, a kiemelt rész szálai teológiai összefüggésben vannak egymással és a krisztológiai középponttal. Ez maradhat látens, implicit összefüggés is, hiszen elképzelhető olyan Krisztus-prédikáció, amely nem is emlegeti lépten-nyomon Krisztus nevét. Sőt a fordítottja is igaz: még az explicit krisztológiai textusokat is lehet úgy félre magyarázni, hogy azok nem Krisztust prédikálják, hanem csak az igehirdető Krisztus és emberképét proicizálják a hallgatókra.

A liturgiátörténeti váltást is meg kell még említenünk, amely az ógyházi perikópa rendszertől eljutott a szabad textusválasztásig. Mindezzel szemben a kálvini reformáció nem a szabad textus választást állította, hanem a *lectio continua*-t. Ezzel részben az egyházi év rendje szorult háttérbe, részben az Ótestamentum jelentősége és az Újszövetséggel való egyenértékűsége kapott hangsúlyt.

2. Az igehirdetés érvényesülése csak a nemzeti nyelven folyó istentisztelet keretében érheti el célját. Így szólalhat meg az igehirdetésre a népnyelvű válasz a közös imádságban.

Kálvin azt mondja: „mindenütt a nép köznyelvén kell elmondani a nyilvános könyörgéseket, hogy azokat az egész gyülekezet közönségesen megérthesse, mert hiszen az egész gyülekezet épülését kell szolgálniuk, erre pedig meg nem értett hangokból egyáltalán semmi haszon sem származik.”

Ezzel cseng egybe a II. Helvét Hitvallás 22. fejezetének 12. bekezdése: „Nagy szükség van a szent összejövetelekre, vagyis a hívők egyhá-

zi gyülekezeteire azért, hogy Istennek ígését megfelelőképpen hirdessék a népnek. Hogy nyilvános imádkozásokat és könyörgéseket tartsanak, a sákramentumokat méltóképpen szolgáltassák ki, és hogy a gyülekezet adakozzon a szegények javára és az egyház minden szükséges kiadásának fedezésére vagy a társas együttlét fenntartására”.⁶

3. A gyülekezet közös éneklésében a gregorián leegyszerűsödik, majd idővel eltűnik a protestáns liturgiából.

A II. Helvét Hitvallás keményen beszél az éneklés ellen, és azt mondja: mérsékelni kell a gyülekezeti éneklést is, ahol ez gyakorlatban van. Az „ahol ez gyakorlatban van”, nyilván a zwingliánusokra

⁶ Vö. II. Helvét Hitvallás XXII. 7.: „Az összejöveteleken ne használjunk idegen nyelvet. A szent összejöveteleken tehát hallgasson el minden idegen nyelv. Az összejöveteleken mindent a nép nyelvén kell előadni, hogy a helybeli emberek megértsék azt.”

II. Helvét Hitvallás XXIII.1.: „A nép nyelve. Szabad ugyan magánosan bármelyik nyelven imádkozni, amelyen ért az ember, de a szent összejöveteleken a nyilvános könyörgéseket a nép nyelvén kell elmondani, vagyis olyan nyelven, amelyet mindenki ismer.”

II. Helvét Hitvallás XXIII. 2.: „Az imádság. A hívők minden imádságot, egyedül a Krisztus közbenjárásával, csak Isten elé vigyenek, hitből és szeretetből. Az Úr Krisztus főpapi tiszte és az igaz vallás megtiltja nekünk, hogy segítségül hívjuk a mennyei szenteket, vagy őket használjuk közbenjárók gyanánt. Imádkozni kell a hatóságért, a királyokért és mindazokért, akiknek valamilyen méltóságuk van, továbbá az egyházi szolgákért és az egyházak minden szükségéért. Nyomorúság idején pedig – kiváltképpen, ha az egyházat sújtja – szakadatlanul imádkozni kell, magánosan is, és nyilvánosan is.”

II. Helvét Hitvallás XXIII. 3.: „Az imádkozás szabadsága. Jó szántunkból kell imádkozni, nem kényszerből, nem is fizetségért. Az sem illik, hogy az imádságot babonás módon helyhez kössük, mintha másutt nem lehetne imádkozni, csak a templomban. Az sem kötelező, hogy a nyilvános imádságok formája és kitűzött ideje ugyanaz legyen minden egyházban. Mindegyik egyház éljen a maga szabadságával.”

II. Helvét Hitvallás XXII. 4.: „A nyilvános könyörgésekben mértéket kell tartani. De a nyilvános könyörgésekben, mint bármely más dologban, illik mértéket tartani, nehogy túlságosan hosszúk és fárasztók legyenek. A szent összejövetelek legfontosabb részeit az evangélium tanításának kell átengedni, és vigyázni kell arra, hogy a gyülekezet tagjait ne fárasztuk ki túlságosan hosszú imádságokkal, nehogy kimerüljenek, és épp akkor kezdjenek el azon gondolkodni, hogy eltávoznak vagy lenne bár vége az egésznek, amikor az evangélium hirdetését kellene hallgatni. Az ilyenek azt a prédikációt is túl hosszúnak fogják találni, ami különben megfelelőképpen tömör. Ezért az igehirdetőknek is illik mértéket tartani.”

vonatkozik. Zwingli nem énekeltette a gyülekezetet, nem is volt énekeskönyv a XVI. század harmadik harmadáig Zürichben. Csak később lett énekeskönyvük, és később használták az orgonát is. De azt mondja tovább Bullinger: „Ugyanígy kell mérsékelni a gyülekezeti éneklést is, ahol ez gyakorlatban van. Az úgynevezett gregorián éneklésben sok az értelmetlenség, tehát méltán vetette el a mi egyházunk és sok más egyház is. Ezért nem kell elítélni azokat az egyházakat, amelyek állhatatosan és szabályszerűen imádkoznak, de egyáltalán nem énekelnek.” (II. Helvét Hitvallás XXII. 5.)

Ezt a merev álláspontot teszi helyre Luthernek az a munkássága, hogy 1523-tól kezdve több ízben is énekeskönyv kiadást végez, gyülekezeti énekeskönyvet (kancionálét) ad ki, és tulajdonképpen Kálvin 1562-ben követi Luthert, Huszár Gál pedig 1560-61-ben a Debreceni Énekeskönyvben ugyancsak kancionálét szerkeszt. Mindeközben átmeneti időre még marad a gregorián dallamhasználat, de anyanyelvi fordításban és teológiai megszűrt szöveggel.

4. Az emberi tevékenységek közül az istentisztelet a legszentebb, ezért megengedhetetlen, hogy éppen ez a cselekménysor süllyedjen emberi babonáskodásba, bálványimádásba.

A keresztyén hit és a keresztyén istentisztelet babonáságtól való felszabadítása az a szent cél, amely Kálvint elszántságra ösztönzi. Ennek többször hangot is ad. Az 1536-ban megjelent *Institutio*-ban (III.10-12. fejezetek) éppúgy, mint „Az istentelen és meg nem engedett szertartások kerüléséről” (Basel 1538) szóló levelében, amelyben a keresztyén vallás tisztaságának megőrzése mellett tesz hitet és sodró erővel tanácsolja a levél névtelen címzettjének: „az olyan szertartásokat, amelyek semmiféle istentelenség által nem tűnnek fel, kellő megfontoltsággal és tartózkodással ugyan, de mégis, ha a szükség úgy kívánja, bátran és nyugodtan végezheted, úgy hogy könnyen kitűnjék az, miszerint te sem az utánuk való vágyakozásban, sem az azoktól való tartózkodásban nem vagy babonás. Azokat a szertartásokat azonban, amelyek akár a legkisebb szentségtörés jelével vannak is beszennyezve, úgy kerüld, mint a mérges-kígyót, mert tényleg pusztá

érintésüket tekintve is veszedelmesebbek bármely kígyónál; s erősen bízom abban, hogy erről meg tudlak téged győzni. Ez utóbbiak közé sorozom a képek imáadását, a kenet felvételét, a búcsú-levelek vásárlását, a gonosz szellemek kiűzése végett a szentelt vízzel való meghintést, s más ilyen kárhoztatásra méltó szertartásokat.”⁷

Bullinger tovább tanít, a II. Helvét Hitvallás 4. és 5. fejezetében, aki ugyanerre törekszik: 1., „Miután Isten láthatatlan Lélek és véghetetlen lét,⁸ Őt semmiféle művészettel, vagy képmással nem lehet megjeleníteni. Ezért a Szentírás alapján nem félünk merő hazugságoknak nevezni az Istenről alkotott képeket. E szerint nem csak a pogányok bálványait vetjük el, hanem a keresztények képeit is.”

2., „Bár Krisztus emberi természetet vett magára, nem azért vette magára, hogy mintát adjon a szobrászoknak és festőknek.”

3., „Az Úr az evangélium hirdetését parancsolta, s nem azt, hogy fessünk és képekkel oktassunk tudatlanokat. Sákramentumot is szerzett, de sehol nem rendelt el szobrokat.”

6., „Ezen kívül helyesnek tartjuk Szent Ágoston véleményét is, amelyet Az igaz vallásról írott művében fejtett ki. Ne legyen a mi vallásunk emberi alkotások tisztelete, mert többet érnek azoknál maguk a művészek, akik ilyeneket készítenek, és mégsem tartozunk vallásos tiszteletben részesíteni őket”.⁹

A szent tér átértelmezése is megtörténik. Ez templomtisztítás, Kálvinnal szólva: bálványtalanítás. A II. Helvét Hitvallás eligazítása szerint: „Az egyházi összejövetelek helyszínei legyenek tisztességesek. Azok a helyek pedig, ahová a hívők összegyűlnek, legyenek tisztességesek és minden tekintetben megfelelők Isten egyháza számára. Válasszanak tehát tágas épületeket vagy templomokat, ám takarítsanak ki onnan mindent, ami nem illik az egyházhoz. Viszont lássák el mindennel, ami díszét szolgálja, amire szüksége van és amit a kegyes

⁷ Kálvin János: *Az istentelen és meg nem engedett szertartások kerüléséről* (Basel 1538). Fordította. Rábold Gusztáv. Pápa. 1909. 24.

⁸ *Essentia immensa*, lényeg.

⁹ Augustinus: *De vera religione*. Epilogus exhortans ad veram religionem, et a falsa deterrere. 55. [108.]. PCC 34. 169.

illendőség megkövetel, nehogy bármi hiányozzék mindabból, ami a szertartásokhoz vagy az egyházi használathoz kell.“ (XXII.4.)

Gyönyörű a templomok igazi ékességéről szóló meghatározás: „Ezért a keresztyének templomaitól és imaházaitól messze távol kell tartani minden fényűző öltözetet, minden fennhézást és mindazt, ami nem illik a keresztyén alázathoz, fegyelemhez és mértékletességhez. A templomok igaz ékességét nem az elefántcsont, az arany és a drágakő adja, hanem a templomba járó emberek igazlelkűsége, kegyessége és erényei. Az egyházban mindenek ékesen és jó renddel legyenek,¹⁰ egyszerűval, minden a hívők épülésére történjen.¹¹ (XXII.6.)

Ma is tanítanak bennünket a XXIV. fejezetből az ünnepekről, a böjtről és az ételekről szóló szakaszok, ahol rögtön az ünnepekkel kapcsolatban azt mondja: „nem hisszük, hogy az egyik nap szentebb volna, mint a másik, és azt sem gondoljuk, hogy a pihenőnap önmagában volna kedves Isten előtt; ezért a szombat helyett a vasárnapot ünnepeljük, mégpedig szabad elkötelezéssel.“

Tabuizált napok ma is vannak, és ezek ellen ma is szólni kell nem csak a 13-as szám miatt, amely bizonyos parlamentekben nincs is megjelölve székként, vagy széksorokban, minthogyha attól rettegni kellene... Vagy: hogy az egyik nap szentebb volna, mint a másik...

A böjtről szól a XXIV. fejezet 5. bekezdése: „Minél keményebben ítéli el Krisztus egyháza a mámort, a részegeskedést, minden bujaságot és mértéktelenséget, annál nagyobb buzgósággal ajánlja nekünk a keresztyén böjtöt. A böjt ugyanis semmi más, mint a kegyesek önmegtartóztatása és mértékletessége, nemkülönben testünk fegyelmezése, féken tartása és megsanyargatása, amit a pillanatnyi szükség szerint vállalunk magunkra; ezzel megalázzuk magunkat Isten előtt, s a testtől elvonjuk a gyúanyagot, hogy annál könnyebben és szívesebben engedjen a léleknek. Éppen ezért, akik ezekkel a dolgokkal semmit sem törődnek, ám azt hiszik, hogy böjtöt végeznek, ha na-

¹⁰ 1Kor 14,40.

¹¹ 1Kor 14,26.

ponta csak egyszer tömik meg hasukat, vagy a kiszabott időre bizonyos ételektől megtartóztatják magukat, azt gondolván, hogy pusztán ennek teljesítésével kedvében járnak Istennek, és jót cselekednek, nos, az ilyenek egyáltalán nem böjtölnek. A böjt segédeszköz a szentek számára az imádkozáshoz és minden erényhez.

6. Közböjt és magános böjt. Magános böjtöt bárki vállalhat közülünk, ha úgy érzi, hogy eltávolodott a lelki dolgoktól; a böjtölés közben ugyanis a testtől vonja meg a gyúanyagot.

7. Milyen legyen a böjt? Böjtölni mindig szabadon és önként, igazán alázatos lélekből kell; és nem azért kell tartani, hogy elnyerjük az emberek tetszését...”

Bizony kegyességünk terén még van mit tanulnunk és gyakorolnunk!

Ugyanígy a praktikus dolgok között a halott kultusszal kapcsolatos babonaságok elhagyása sem kerüli el Bullinger figyelmét. Itt kiindulás az, hogy Zwingli nem végzett temetést, hanem a következő vasárnapon a prédikáció utáni imádságban emlékezett meg az elhunytokról és szeretteiről, merthogy annyira nem akarták kiszolgáltatni a halottkultuszt.

A halott kultusszal kapcsolatos babonaságokról a XXVI. fejezet így tanít bennünket:

„A holttesteket el kell temetni. A Szentírás azt parancsolja, hogy a hívő testét – amely a Szentlélek temploma és, amint helyesen valljuk, fel fog támadni az utolsó napon – tisztességesen és babonaság nélkül kell eltemetni; de azt is parancsolja, hogy tisztessen emlékezzünk meg mindazokról, akik az Úrban boldogul aludtak el; a hátramaradottaik, vagyis özvegyeik és árváik iránt pedig minden kegyeleti kötelességet teljesítenünk kell. Másféle gondoskodást a halottakról nem tanítunk.“

5. Középkori elhajlások az egyházban és a kíváncsok rendelvi-gyakorlati bemutatása

Isten munkatársakat akar a Krisztus vezette egyházban. Eszközöket, akiket bevon a szolgálatba ősidőktől máig. Nem emberi kitalálás

tehát az alapja, hanem isteni felhatalmazás: „tetszett neki az emberek között az emberek szolgálata által munkálkodni“.

A fejezet feltárja a bibliai gyökereket, a középkor egyházának szolgálati elhajlásait a renddel kapcsolatban, és bemutatja a reformatori tanítás szerinti kívánatos rend elvét és gyakorlatát.

A II. Helvét Hitvallás ennek értelmében elveti a középkori katolicizmus túlméretezett ranglétrájának elnevezéseit, s csupán négy tisztséget tart szükségesnek a maga korában: „Szabad tehát most az egyház szolgálait püspököknek, presbitereknek, pásztoroknak és tanítóknak hívni.“ Ez a radikális csökkentés is az Isten igaz ígéjére összpontosítás következménye, amely arra is magyarázatot ad, hogy az egész XVIII. fejezetben erős hangsúlyt kap a tanító egyház (*ecclesia docens*) küldetése.¹²

Hitvallásunk a középkori elhajlásokat az apostoli tanítás mérlegére tette, így a szerzetesség korabeli formáját mereven elutasította: „Palástolják magukat holmi fogadalmakkal és élnek a fogadalmaikkal teljesen ellenkező életet... azt tanítjuk, hogy nincs is szükség ilyenekre a Krisztus egyházában.“

A középkori visszaélés-listán szerepelt az adható-vehető egyházi hivatal is. Ez is türhetetlen: „az egyházi szolgálakat el kell hívni és meg kell választani.“ Nem jöhet szóba akárki, mert az újszövetségi feltételrendszer kell érvényesíteni. Válasszanak „alkalmas embereket, akik szent és igaz tudománnyal, kegyes ékesszólással, természetes bölcsességgel, mértékletességgel és életük tisztességével tűnnek ki az *apostoli előírás szerint*“ (1Tim 3. és Tit 1.).

A kiválasztás és elhívás folyamatát a felszentelés koronázza be: ősi bibliai mód a kézzel. Megerősíti, hogy a gyülekezet felismerte az Isten belső elhívását (*vocatio interna*) és meghívja, igényli, elfogadja az illető szolgálatát (*vocatio externa*).

A *kívánatos rend* elvi alapjaként fogalmazódik meg az *egyetemes papság elve*, amelynek klasszikus újszövetségi textusa az 1Pt 2,9. A maga körében minden hívő ember Krisztus elhívott bizonyosságtevője.

¹² Simon van der Linde: *Die Lehre von der Kirche in der Confessio Helvetica Posterior*. In: Glauben und Bekennen. Hg.: Joachim Staedtke. Zwingli Verlag Zürich. 1966. 360.

Külön papi rendre nincs szükség. Az Újszövetség sem ismert ilyet. (Vö. Luther: *Az egyház babiloni fogságáról* c. művével.) Nincs szükség a két irányú reprezentációra (a pap képviseli Istent a nép között, a népet Isten előtt, áldozatot mutat be). Krisztus mint főpap betöltötte és megszüntette a papi tiszteletet. Isten és az ember közé nem állhat senki: az ember közvetlenül megállhat Isten előtt.

A II. Helvét Hitvallás különbséget tesz papság és egyházi szolgálat között, mert nem mindenki hívatott az egyház nyilvános szolgálatára, azonban nem engedi meg azt, hogy elvi különbséget tegyünk a kettő között. Az előbbi minden keresztyén közös dolga, az utóbbi nem. Az egyes gyülekezeti tagokat Isten különböző adományokkal ruházta fel, ezért a feladataik is különbözőek. Új elnevezés a pap helyett a lelkipásztor, aki tudományos képzettségű, elhívott és kiküldött szolga, feladata az egybegyűjtés, a kormányzás és fenntartás. Beszédesek az újszövetségi képek, ahol Krisztus szolgálai úgy jelennek meg, mint Isten titkainak sáfárai vagy mint a kapitányukra tekintő evezősök (*hüperetai*). „Az egyházi szolga azt a parancsot kapta, hogy egészen és minden tisztében ne a maga akaratának kedvezzen, hanem csak azt hajtsa végre, amit utasításul kapott az Urától.“

A középkori pap-uralommal szembeállítja a II. Helvét Hitvallás az új hatalom-értelmezést. *Az egyház hatalma az Igében van.* Az élő Úr maga kormányozza népét Igéje által. Az egyház valamennyi tisztviselője csupán az Ő igéjének szolgálja. Ezért mindnyájuk hatalma „egy és ugyanaz a hatalom“, t.i. annak az Igének a hatalma, amelynek szolgálnak.

6. A keresztyén szabadság tételét szem előtt tartva, különbséget kell tenni a lényeges és a járulékos dolgok között.

Kálvin szerint: „Nagy szegény volna, ha azokban a dolgokban, amelyekben az Úr szabad választást engedett nekünk, hogy annál több lehetőségünk legyen az egyház építésére, rabszolgai egyformaságra akarnánk törekedni anélkül, hogy az egyház igazi építésével törődnénk. Mert ha egykor Isten ítélőszéke elé fogunk állni, hogy tetteinkről számot adjunk, akkor Ő egyáltalán nem a ceremóniák miatt

fog minket kérdőre vonni. S egyáltalában nem ez a külső dolgokban való egyformaság lesz a számadás tárgya, hanem a szabadság helyes használata. A szabadság helyes használatának pedig az fog minősülni, amelyik a leghathatósabban szolgálta az egyház építését.”¹³

Az egyház egysége nem a külső szertartásokban áll, mondja a II. Helvét Hitvallás XVII. 27. Az egység az Ef 4,4-6 értelmében nem vizuális, hanem spirituális egység. Reformátoraink nem összegyeházi szervezetben gondolkodtak, nem uniformizált világegyházban. Az egységet nem külső szertartásokban, rendtartásokban látták biztosítva, hanem a keresztyén igazság megtartásában, megélésében, a Krisztus evangéliuma igaz és egyező hirdetésében. A hitvallás a régiekre hivatkozik, akiknél „különböző szertartások voltak, de ebben szabadságuk volt és soha senki sem gondolta, hogy ez megbontja az egyház egységét.”

Bullinger így tanít a különböző szertartásokról: „Ha a gyülekezetekben eltérő szokásokat találunk, senki se gondolja ebből, hogy azok meghasonlottak egymással. Socrates szerint lehetetlen volna minden egyháznak városonként és vidékenként minden szertartását összeírni. Egy vallás sem tartja ugyanazokat a szertartásokat, még ha róluk ugyanazt a tanítást vallja is. Mert akik ugyanazon a hiten vannak is, szertartásaikban különböznek egymástól. Ezt mondja Socrates. Manapság is, bár egyházainkban különböző szertartásaink vannak az úrvacsora kiszolgáltatására és egynehány más dologra nézve, tanításban és hitben mégsem különbözünk egymástól, sem nem szakad meg ezáltal gyülekezeteink egysége és kapcsolata. Az efféle szertartásokban mint közömbös dolgokban a gyülekezetek mindig éltek a maguk szabadságával. Ezt ma is megtesszük. (Közömbös dolgok.) De közben vigyázzuk, hogy ne soroljuk a közömbös dolgok közé azokat, amelyek valójában nem közömbösek, ahogy egyesek a misét és a képeknek templomban való használatát is a közömbös dolgok közé szokták sorolni, pedig azok a valóságban nem közömbösek. Közömbös dolog az, (írta Ágostonnak Jeromos), ami sem nem jó, sem nem

¹³ Opera Selecta Calvini 1, 432. Ld. még Kálvin: *Institutio* (1559) IV.10.27-32.

rossz, úgyhogy akár megtetted, akár nem tetted meg, az sem igazságodnak, sem bűnödnek nem számít. Ezért midőn a közömbös dolgokat összekapcsoljuk a hit megvallásával, azok nem lesznek többé szabad dolgok, ... (1Kor 8,9kk, 10,25kk).“¹⁴

Az adiaforon-gondolat megjelenése felszabadítólag hatott. Az egységesítési és kötelezővé tételi kísérletek (uniformizálás és ...) ezért nem kerítették hatalmukba egyik reformátort sem. Érdemes elolvasni ilyen szempontból a Deutsche Messe előszavát Luthertől 1525-ből, aki Wittenbergben sem tud egységesíteni, azért őket megrója, de más városokkal, más tartományokkal nem foglalkozik, és nem vezeti be a Deutsche Messe-t kötelező érvényű liturgiai használatra.

7. A reformációnak ki kellett törnie a késő középkori szegénygondozás keretei közül¹⁵

Mivel a gyakorlati teológiához tartozik a diakónia, a szeretetszolgálat, néhány gondolatot erről is kell szólnom. Zwingli és Luther is foglalkozik vele. Nem tudok mindent elmondani, csak éppen néhány lényeges gondolatot említek meg.

A 15. században a szegénység óriási problémát jelentett: az adószedők feljegyzéseiből tudjuk, hogy a városokban a nincstelenek aránya 30 és 75 % között volt. A 16. század elejére azonban a testi-anyagi ínség olyan méreteket öltött, hogy a tekintélyesebb német városok vezetősége sorra hozta a szegények megsegítésére vonatkozó intézkedéseit. Ezért a kor gondjaira a reformátorok is nagy figyelmet fordítottak. A Szentírás szociális tanítását ismerve fordultak a nincstelenek, elhagyottak és betegek gondozása felé.

A reformáció a centralizált szegénygondozás mellett foglalt állást, és ehhez új kereteket teremtett, valamint jogalapot talált. Az újkori Európában a társadalom szociális gondoskodásának alapja a refor-

¹⁴ II. Helvét Hitvallás, XXVII. fejezet. A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai. Bp. 1981. 191.

¹⁵ Lindberg, bostoni teológus a reformációról írt egyháztörténet könyvében egy önálló fejezetben foglalja össze és elemzi a reformáció korának szociális gondolkodását és a kor szegénygondozásának módját. (Lindberg: *The European Reformations*, 112kk.)

máció szellemiségéből, teológiájából ered, és a reformátorok munkájában csírájában megtalálhatók a modern szociális gondolkodás alapelemei.

Lássunk néhány alaptételt ezek közül:

A társadalmi jólét alapja az istentisztelet. Az élet – liturgia a liturgia után. A „közjó”, ahogyan azt Kálvin mondta, az istentiszteletől kiáramló emberek munkája révén teremthető meg. Az ember egész élete istentisztelet kell legyen. Ez a gondolat aláasta a középkori felfogást, miszerint a szegénység egy ideális állapot. Az istentisztelet reformációja hozta magával a társadalmi élet változását. A reformáció előestéjén az istentisztelet és a jólét még nem járt együtt a gyülekezetben¹⁶, ezért döntő volt az alamizsna-tan és a jócselekedetek reformatori értelmezése. A hitnek üdvbizonyosságra kell támaszkodni. Ennek és a Fiúság Lelke elnyerésének jelei az Ő kegyelméből való jócselekedetek. A hit meglétét a jócselekedet „igazolta”. A hitből magától értetődően kell fakadnia a jócselekedeteknek, amint Jakab apostol levele is tanítja: mutasd meg a te hitedet a cselekedeteid által.

Korábban az egyén megváltást remélt az adományai után. Adakozott egyházi intézményeknek, misére, szerzetesrendeknek, baráti társaságoknak, alamizsnát osztott. A mise-felfogásban is megjelent az az elgondolás, hogy a mise az evilágból a másvilágba való átmenet ára. E miatt a teljesítmény-kegyesség miatt torzult a kegyességi gyakorlat. A reformáció előtt alig volt olyan végrendelet, amelyben ne hagytak volna jelentős pénzeket a halottak lelki üdvére végzendő imákra, misékre, mert úgy vélték, hogy az adomány eltörli a vétket. Ezért osztották az alamizsnát is. A papság tanítása szerint Isten rendezhette volna úgy, hogy ne legyenek szegények, de nem tette, hiszen a szegényeknek adott alamizsna eltörli a gazdagok vétkeit. Azt prédikálták, hogy a szegények a hátukon viszik be a mennybe a gazdagokat, de gyakori kép volt a szentbeszédekben a gazdasági tranzakciók és az adás-vétel képe is. Ezzel megideologizálták a társadalmi különbségeket. Az elsődleges cél, nem a nehézségek enyhítése volt, ha-

¹⁶ Az őskeresztény gyülekezetben más volt a helyzet: „A hívők összessége pedig szívében és lelkében egy volt. Senki sem mondott vagyonából semmit sem a magáénak, hanem mindenük közös volt.” (ApCsel 4,32)

nem az Isten előtti érdemszerzés. A szegények a jócselekedeteknek csupán tárgyai voltak. A reformáció előtt tehát a teljesítmény-kegyesség uralta az istentiszteletet és a szeretetszolgálatot. Teológiailag a koldulást hivatásnak tekintették, a szegényeket a gazdagok közbenjáróinak, de a változó gazdaság olcsó munkaerőt is talált bennük.

A reformáció az ingyen kegyelemből, hit általi megigazulás tézisével kihúzta a talajt a vallásos ideálként kialakított szegénység alól. Mivel az üdvösség egyedül Isten munkája, semmilyen életállapot nem tekinthető különösebben áldottnak, mint a többi, így a szegénység sem. De nem jelenthet megváltást az alamizsnaosztás sem. A reformáció az új tétel kimondásával feloldotta a mitizált szegénységet, de ettől még ott maradt a nyilvánvalóan megoldásra váró társadalmi feladat.

A reformátorok kimondták, hogy a bűnbánat nem egy cselekedet, hanem a hívő egész életét átjáró valóság. A középkori teológia a haláltól és az Isten haragjától való félelmet a jócselekedetek gyakorlásával gondolta feloldani, de az alamizsna sem a szegénységet nem enyhítette, sem a hívek lelkiismeretét nem nyugtatta meg. Luther megtiltotta a koldulást, és kimondta, hogy aki tud, dolgozzon.

A reformáció kora lett a szociális segítségnyújtás intézményesítésének kezdete. A reformációban az egyház már nem a papság által meghatározott intézmény volt. Sokkal inkább az Isten hirdetett, írott és látható igéje körül összegyűlt közösség. A szegénygondozás a közösség szolidaritását fejezte ki a cselekvő hit által, ami egyben istentisztelet is.

Az üdvösségtan reformatori felfogása szükségtelenné, sőt tilossá tette a középkori szemléletű alamizsnálgondó gondoskodást, sőt ördöginek tartotta azt. A szegénység, mint társadalmi probléma megoldására a „cselekvő hit”-ként megfogalmazott szegénygondozás, ill. szeretetszolgálat lett a válasz. A középkori, üdvösséggközpontú gondoskodás eszköznek tekintette azt, akinek adott. A cselekvő hit viszont Isten gyermekének, testvérnek, a közösség tagjának tekintette azt, akinek adott.

Kálvin János a reformáció diakóniai elveit ismerte, vallotta, s első genfi korszakában sem volt ezen a téren tétlen, de sokkal jelentősebb

ebből a szempontból az, amit a második genfi korszakában, a száműzetésből történt visszatérése után alkotott. Ennek az időszaknak az eredményessége annak köszönhető, hogy Strassbourg reformátorától, Martin Bucertől (1491-1551) olyan gyülekezeti mintát kapott, amelynek segítségével Kálvin egy emberöltő alatt gyökeresen megváltoztatta Genf arculatát.

A strassbourgi reformátor volt az, aki „Az igazi lelkigondozásról” írt munkájában¹⁷ az összes egyházi szolgálatnak a lelkigondozás szempontja alatt való tárgyalását adta. M. Bucer az igazi lelkigondozással szembeállítja a hamisat, vagyis a római egyházét, mely emberi helytartókat és helyetteseket állított, s azokhoz kötötte az üdvösséget:

„az egyházak tevékenysége minden időben kétféle szolgálatból állt: a lelkekkel való törődésből és a nélkülözőkről történő gondoskodásból.

Az igazi lelkigondozás az Úr Jézus szentjeit legelteti s választottjaikat bűneikből a hit által való megigazulás útjára vezeti, Isten ígéjének prédikálása és az evangélium fegyelme által, a hívőt Krisztussal összekapcsolja s az ő hatása és uralma alá helyezi. A lelkigondozás megkeresés és megtartás. A pásztor feladata, hogy Krisztus juhait mindent megkapjanak, amit Ő ígéjében ígér nekik. A vétkezőket és elesetteket igaz megtérésre segíti. Az ingadozókat a hitben és életben támogatja, segíti. Vannak elveszett, eltévedt, megsebzett, erőtlen és erős juhok: mindegyikkel a maga természete szerint kell bánni. Tudatlanság, hamis ismeret, hamis istentisztelet, cselekedeti és mulasztási bűnök, kishitűség, restség, közönyösség lehetnek a tipikus akadályok.

„Az igazi lelkigondozás” summájában így ír Bucer: „Ilyenképpen szolgálhatjuk híven az Urat: a törvényes rendnek megfelelően válaszszuk meg és iktassuk be a társadalom minden rétegéből származó lelkészeket. A cél az, hogy olyanok legyenek ők, akikben mindenki megbízik, és akiket mindenki szeret, akik e szolgálatra és igazi pásztori gondoskodásra kellő talentumot és buzgóságot kaptak... Ily módon teljesül a pásztori gondoskodás öt feladata: az elveszettek felkutatása és megtalálása; a szétszórattak visszahozása; a sebesültek

¹⁷ Martin Bucer: *Von der wahren Seelsorge...* Strassburg. 1538.

gyógyítása; a betegek megerősítése; az egészségesek védelme és lefelőre vezetése.”¹⁸ Ennek a felfogásnak a jó pásztor uralkodásáról szóló Ez 34,16kk adják a bibliai alapját.¹⁹

A lelkigondozás fő eszköze az ígehirdetés, amely nem korlátozódik csupán a szószerkekre. Történnie kell házanként és minden elképzelhető módon. Egyházi szolgák és egyháztagok lelkigondozói munkája összefonódik. Bucer világosan képviseli, hogy a Krisztus egyháza nemcsak üdvintézmény (mint a római felfogásban), hanem szervezett keresztyén társadalom is, amelynek befelé és kifelé missziói küldetése van.

Bucer szerint az egyház mindenkinek minden testi-lelki szükségéről való, mindenki által gyakorlandó gondoskodást jelent. A hitből fakadó szeretet karitatív, szociális és erkölcsi tevékenységre indít a közösségben. Bucer a teljes emberre tekintett, annak testi-lelki szükségével, külső-belső problémáival, s nála egymásra talált a lelkigondozás és a diakónia. Ez lesz a mintája, paradigmája Kálvin működésének.

8. A reformátori tanítás kiszabadítja a bűnbánatot az egyházjog kötelezettsége alól és beállítja azt a keresztyén élet megújulásának általános összefüggésébe. A tanfegyelem és az életfegyelem őrzése perdöntő a református egyházfelfogásban

Hitvallásainkban – kálvini hatásra – a kulcsok hatalmáról szóló tanítás nem az egyház hatalmaskodásának emberi eszköze, hanem az üdvösség lehetőségének kitágítása. Ez a mennyek országára figyelő szempont korlátok közé szorít minden egyházi hatalomgyakorlást, és az egyház lelki kormányzását nem szűkíti le a középkori római egyház gondolkodása szerint a pápára és a püspökökre, vagy a papi rendre. A „kulcsok hatalma” nem különleges tisztségekkel felhatalmazott személyekhez van kötve, hanem egyedül az evangéliumhoz, amelynek meghirdetésére felkészítette és elküldte Jézus a tizenkét tanítványt.

¹⁸ Tony Lane: *A keresztyén gondolkodás rövid története*. Harmat és Kálvin kiadó. Bp. 2001. 152.

¹⁹ Christian Möller: *Geschichte der Seelsorge in Einzelporträts*. II. Göttingen 1995. 94-95.

A HK 83. kérdés-felelet a kulcsok hatalmának két eszközét állapítja meg: a szent evangélium hirdetését és a keresztyén egyházi fegyelmet. A 84. kérdés-felelet az igehirdetés feladatáról, a 85. kérdés-felelet az egyházfegyelem gyakorlásáról tanít.

A kulcsok hatalma az Anyaszentegyház lelki fegyvere, amelyet arra adott neki az Egyház Ura, hogy a bűnös, elbukó emberekből, az Ige fegyelmező ereje segítségével Istenhez forduló, új életet kezdő embereket formáljon. Az ígét nemcsak hirdetni kell, hanem érvényt is kell az ígének szerezni. „Isteni mementó a kulcsok hatalma, az utolsó ítélet előjátéka, hogy komolyabb legyen az élet, szentebb az Egyház.”²⁰

Az igehirdetés (*potestas docendi*) a hivatali minőségben végzett pasztoráció, a lelkipásztori tiszthez kötött szolgálat. A fegyelmezés (*potestas disciplinae*) az egyetemes papság vagyis az egész gyülekezet feladata.

A kulcsok hatalma a Krisztus evangéliumának hirdetéséhez van kötve.²¹ A Krisztus evangéliumának prédikálása a mennyek országának az a kulcsa, amely Krisztus felhatalmazásával alapvetően két tényt hivatott tudtul adni: 1. „*a hívőknek együtt is, személyesen is tudtul adja: Isten Krisztus érdeméért minden bűnüket valóságosan megbocsátja, valahányszor az evangélium ígétét igaz hittel elfogadják*”; másrészt „*minden hitetlennek és képmutatónak tudtára adja, hogy mindaddig rajtuk van Isten haragja és az örök kárhozat, amíg meg nem térnek.*”

²⁰ Pap Ferenc: *Kulcsok hatalma*. Kálvinista Szemle XIV. évf. 31. sz. 248.

²¹ A kulcsok hatalmáról tanít Kálvin többek között a Mt 16,19-hez készült magyarázatában: „A kulcsok hasonlata nagyon helyénvalóan mutat az igehirdetés szolgálatára... Tudjuk, nincs más út, amelyen az élet kapuja megnyitatik nekünk, mint Isten ígében keresztül. Ebből következik, hogy a kulcs mintegy az ige követinek kezébe van téve... Mivel sokan vannak, akik nemcsak abban bűnösök, hogy a felajánlott szabadítást gonoszul visszautasítják... a kötés hatalma és tekintélye ugyanígy adatik az evangélium hirdetőinek.” Szabó László: *Az igehirdető Kálvin*. Bp. 1986. 52.

Az Isten ígénének, a Krisztus evangéliumának fegyelmező ereje és nyilvánosság igénye van.²² Az evangéliumhirdetés „*a hívőknek együtt is, személyesen is tudtul adja*” a lényegét, vagyis az igehirdetés közösségi és egyéni módon is, együttesen és személyesen is, általános érvényűen és konkrétan is megszólal és megszólít. Az igehirdetés az igehallgatók hozzáállásától függően lehet mentő-esemény és lehet ítéletes-esemény. (Vö. HK 98. kérdés-felelet)

Az *igehirdetés mentő-esemény*, hiszen az evangélium Krisztus meghagyása szerint, az Ő elrendelése alapján, az Ő felhatalmazásával hangzik fel. Minden prédikáció középponti gondolata az kellene, hogy legyen: Isten megbocsátott a Krisztus érdeméért, s ez mindenkire érvényes, aki ezt hittel elfogadja. Nyomatékos üzenet az is, hogy a bűnöket nem az egyház és nem az egyházi szolgálattévő (pap) bocsátja meg, hanem egyedül „*Isten - Krisztus érdeméért*”.

A Heidelbergi Káté 83. válaszában a kulcsok hatalmának nyitásra ösztönző tulajdonságáé az első szó. A prédikálás elsődlegesen nyitás, ajtótárás, hazahívás (ezzel szemben szektás jellemző a zárás, a zárt-ság). Nyilvánosságra hozatala annak, hogy „megjelent az Isten üdvözítő kegyelme minden embernek” (Tit 2,11). Pál apostol a megfeszített Krisztusról szóló prédikálást helyezi küldetésében, apostoli programjában az élre (1Kor 1,23). Ez a főtéma, hiszen ez az egyébként menthetetleneknek, Isten ereje. Az apostoli program szavai egyszerre hangzanak hitvallásnak, fogadalomnak és útmutatásnak. Ahol, és amikor a megfeszített Krisztus hirdettetik, ott és akkor kirajzolódik az erővonalak. Ott állást kell foglalni.

Az *igehirdetés lehet ítéletes-esemény is*. A vasárnapi igehirdetés az igehallgató gyülekezet hitének próbája, a képmutatók megítélése. Az

²² Kálvin: *Institutio*, 1559. IV.8.9.: „A legfőbb hatalom, mellyel az egyház pásztorainak, vagy bárminő néven nevezik is őket, fel kell ruházva lenniök, hogy t.i. Isten ígében bizakodva mindent merjenek; hogy ennek a fölsége előtt a világ minden hatalmát, dicsőségét, bölcsességét és nagyságát meghódolásra és engedelmességre kényszerítsék, s hogy ennek a hatalmától támogatván a legnagyobbtól a legkisebbig mindenkinek, hogy Krisztus házát felépítsék, a Sátánét pedig lerontsák, hogy a juhokat legeltessék, a farkasokat elkergessék, a tanulni vágyókat tanítsák és buzdítsák; a lázongókat és makacskodókat megdorgálják, megfeddjék és meggyőzzék; hogy kössenek és oldjanak; szóval mennydörögjenek és ha kell villámokat szórjanak: de mindezt az Isten ígében.”

igehallgatás felelősség. Isten a jelen életben s a jövőendő életben is eszerint ítél: minden templomozás az utolsó ítélet mérlegére kerül.

Aki nem fogadja el a felszólítást, hogy higgyen Krisztusban, az bűnének foglya marad. A gazdag ifjút, aki javaitól nem tudott megválni, Jézus nem ítéli el és nem kárhoztatja. Nehéz szívvel, de tudomásul veszi a szakítást. (Mt 19,22). Aki nem Jézusban hisz, az kiesik. A prédikáció tehát nem mindenki számára hat szabadítólag, mert nem mindenki hisz Jézusban. Az evangélium hirdetése sok hallgatóban megátalkodottságot szül. Saját maguk foglyai. Még mindig magukban bíznak. Istenítenek valakit, aki nem Jézus.

Egyházunk élete, gyülekezeteink sorsa, hivatásunkban tanúsított hűségünk azon áll vagy bukik, hogy a mi programunkban élre kerül-e a megfeszített Krisztusról szóló igehirdetés, vagy nem. Pál apostol az 1Kor 1,23 és a 2,2-5 verseiben ezt helyezi az élre! Nemcsak úgy melléktémaként, ugródeszkának tekintve, hanem központi gondolatként, amelyhez minden más kiindulásból odajut, s másokat is odavezetni kíván. Nincs hamis kompromisszum, nincs behódolás, hanem Krisztushoz ragaszkodás van egyedül: Solus Christus! Ez az, amiről a keresztyén igehirdető és igehallgató meggyőződött, hogy az egyébként menthetetleneknek ezzel adja át az Isten erejét, ez az, amit nem kell szégyellnie, s elsősorban ez az a beszéd, amellyel adósok kortársaiknak (vö. Róm 1,14-16). Csak a felelősen készített, elmondott és befogadott igehirdetések lehetnek fegyelmező erejűek!

A XVI. században az „egyházi fegyelmezés” (*Potestas disciplinae*) mindenképpen pozitív feladat volt, s a gyülekezet vezetőinek a gyülekezet tagjaival való törődését jelentette, hogy azok megmaradjanak a Krisztus szerinti életvitel és gondolkodás mellett. Az egyház jó rendjének megőrzéséért a gyülekezet vezetői vigyáztak arra, hogy az istenkáromlók, a felebarátaikat megsértők és a káros tevékenységükben makacsul megmaradók rossz életpéldája ne fertőzze meg az egész közösséget.²³ Másként fogalmazva: örködték azon, hogy a gyülekezeti tagok ne igazodjanak a világhoz, hanem tartsák meg engedelmesen az Isten parancsolatait. A szándéka szerint pozitív pásztori feladat

²³ Vö. Kálvin: *Institutio*, IV.12.5.

gyakorlása közben előfordult, hogy erőteljesebb volt a bántó elnyomás és túlhajtottá vált a moralizálás. Ezek az elkövetett történelmi hibák azonban nem feledtethetik velünk az egyházfegyelem pozitív szemléletű gyakorlását. A Kálvin és Johann a Lasco által bevezetett ún. *házi látogatás* első sorban lelkigondozói célú volt és a gyülekezeti tagok (a család) betagolását, gyülekezeti kapcsolatainak elmélyítését szolgáltatta.

Az egyházon belül – az evangélium hirdetésén kívül – az egyházfegyelem a mennyország másik kulcsa. Ennek a kulcsnak is kettős fokozata van: az egyik a tanfegyelem, a másik az életvitel megjobbítása.

A tanfegyelem és az életfegyelem őrzése perdöntő a református egyházfelfogásban, mivel ezek a területek a hit és erkölcs találkozási pontjai. Az egyházi fegyelem abból indul ki, hogy a keresztyének a szentek egyességében élnek, amelyben fontos helye van a kölcsönösségnek, mert egymást intik, tanítják, vigasztalják. Krisztus egyházában a fegyelem a kötőszövet, az idegek, inak szerepét tölti be. Kálvin szerint „mindazok, akik vagy a fegyelem megsemmisítését kívánják, vagy visszaállítását gátolják – tegyék ezt akár szántszándékból, akár meggondolatlanságból –, bizonyára az egyház végső szétzüllését mozdítják elő”.²⁴

A gyülekezet életfolytatásával kapcsolatban a legfontosabb elvárás az, hogy Isten nevét miatta szidalom ne érje, hanem inkább szálljon arra dicséret és dicsőség (HK 122). Az egyházfegyelemnek abban kell segítenie, hogy megvalósuljon a Mi Atyánk... kérése: „szenteltesd meg a Te neved”, s nehogy káromlás érje azt (Róm 2,24).

A névleges keresztyénkedés és képmutató életfolytatás meghazudtolja, hiteltelenné teszi és lezülleszt a gyülekezetet. Akik névleg keresztyének ugyan, ám a keresztyén tanítástól és életfolytatástól elszakadtak, azok belülről bomlasztják a gyülekezetet, s a sátáni taktika eszközei. Az egyház történetében is voltak már ilyenek, de ez a belső gyülekezetfertőzés ma is nagy veszély. A névleges keresztyénkedés leple alatt találkozunk újszülött szinkretizmussal, masszív sze-

²⁴ Kálvin: *Institutio*, 1559. IV. 12.1.

kularizmussal, elvi- és gyakorlati materializmussal és a maguk módján vallásosakkal, akik valamiféle összebarkácsolt álvallásossággal élnek.

A nyilvános botránkozást okozó esetekben a Krisztus rendelése szerint kell eljárni, amelynek fokozatait a Mt 18,15-17 írja le. Ha olyan bűnről van szó, amelyet valaki magánosan követett el, akkor először szelíden meg kell őt inteni négy szemközt, hogy meg ne keseredjék a bűnös, hanem megtérjen. Ha ennek hatására nincs változás, akkor 2-3 tanú előtt kell megismételni az intelmet. Ha közbotrányt okozott az illető, akkor az egyház presbiterei is megintik, s ha ekkor sem történik változás, akkor el kell tiltani a gyülekezet sákramentumi közösségétől, nehogy a rossz példa megfertőzze a többieket.

Különösen az úrvacsorától való eltiltás hangzik keményen, amelyet olyan teológusok is bírálnak, mint a dialektika teológia neves gyakorlati teológusa, E. Thurneysen. Miközben elismeri, hogy a Heidelbergi Káté helyesen vetette el az egyházfegyelem sákramentum voltát, és szakított a középkori gyónás gyakorlatával, amely a menynek országának kitáráásával és bezárásával túlkapást követett el, éppen a 85. kérdés-feleletre utalva figyelmeztet egy a Kátében jelentkező túlkapásra: „Ez a túlkapás abban áll, hogy az egyházfegyelem már nem csupán az a segédeszköz, remedium, amely mindig kísérőjelen-sége az Ige és a sákramentum helyes jelentkezésének, hanem észre-vétlenül maga is az Ige és a sákramentum funkcióját veszi át. Ezt pedig mindenképpen el kellene kerülnünk, hiszen éppen ez ellen irányult a reformáció egész harca. A pap gyóntató hatalmával való visszaélés pattantotta ki. Azonban megváltozott alakban az evangéliumi egyházban is mindig újra felütötte és felüti fejét ez a visszaélés. Egy ilyen visszaélés nyomát találjuk még magában a Heidelbergi Kátében is.”²⁵ E. Thurneysen a 85. kérdésben az úrvacsorától való eltiltást megengedhetetlen egyházfegyelmi büntető eszköznek tartja, mert szerinte a lelkigondozó egyházfegyelem semmilyen körülmények között nem válhat lelki bíraskodássá!²⁶

²⁵ Eduard Thurneysen: *A lelkigondozás tana*. Fordította: Varga Zsigmond. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya. Budapest 1950. 27-28.

²⁶ Eduard Thurneysen: *A lelkigondozás tana*. Fordította: Varga Zsigmond. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya. Budapest 1950. 27-28.

A javulásért tenni kell, de éppen olyan fontos a visszavárás és a visszafogadás is. Az igehallgatástól és a templomba járástól nem fosztja meg a vétkesek a gyülekezet, mert ezekkel is utat és módot akar teremteni számukra a visszatérésre. A keresztyén gyülekezet hisz abban, hogy Isten előtt nincs reménytelen életű ember. Mihelyt igazi javulást ígérnek, s a megtévedt gyülekezeti tag nyilvános bűnbocsánatot tart, akkor vissza kell őket fogadni a gyülekezetbe.

Senki sem bélyegezhető meg (HK 85). A gonosz ítélendő el, amely az igaz hitnek és a szeretetnek ellentmond és nem az az ember, aki állítólag gonosz. A gyülekezetnek nem ítélnie kell, hanem megjobbítania és fel-emelnie. Az egyházfegyelemnek tehát a lelkigondozás mellett missziói célból is kell történnie. Azért szükséges nyesegetni a gonoszt, hogy az Isten jó erői növekedhessenek, s a névlegességből, képmutatásból, hitetlenségből valóságos, hiteles és hitvalló gyülekezeti tagok váljanak.

A gyülekezet közösségéből kizárt egyén iránti felelősség még ekkor sem szűnik meg, csupán más formát ölt, hiszen a kirekesztett személy a keresztyén misszió tárgyává válik. A Biblia mértéke szerinti fegyelmezés, még legsúlyosabb esetben sem az elkövetett tettet, hanem a lelkületet nézi. Nevelni és menteni akar. Tudja, hogy Jézus minden elkövetett vétekért eleget tett. Ennek az örömhírnak kell érvényesülnie a keresztyén fegyelmezés szolgálatában Szentlelke és Igéje által (2Kor 2,7). Kálvin szerint az, aki fenyítést szenved, meg ne emésztessék. Mert így a gyógyszerből halál származnék. ... a kiközösítésnek az a célja, hogy a bűnös bűnbánatra vezéreltessék és a rossz példák a közönség elől eltávolíttassanak, hogy egyrészt Krisztusra gonosz név ne költessék, másrészt egyebek utánzásra ne gerjedjenek, ha ezeket figyelembe vesszük, könnyen megítélhetjük, hogy a szigorúnak meddig kell haladnia és hol kell megszűnnie.” (Kálvin)²⁷

Krisztus feje az egyháznak, melyben Lelke által uralkodik. Ezért az egyházfegyelem inkább pneumatikus, mint jogi tevékenység. Az újszövetséges tudós Eduard Schweizer szerint: „az egyházi rend a Lélek megnyilvánulása”.²⁸

²⁷ Kálvin: *Institutio*, 1559. IV.12.8.

²⁸ Eduard Schweizer: *Church Order in the New Testament* SCM Press, London. 1979. 24. fejezet.